

دهد: آنان که قادر به درک حقایق نیستند، که غالب خلق چنین‌اند، بر اساس وهم و گمان^۱ زندگی می‌کنند؛ زیرا عارفان معتقدند که این عالم، عالم امکان^۲ است و هستی مجازی دارد، انسان نیز تا به هستی حقیقی نرسد و با روح عالی علوی خود متحد نشود، با خیالات، پندارها و تصوّرات خویش زندگی می‌کند که محصول ادراک محسوسات و تجسم بخشیدن به آن در صور اشکال مختلف است؛ بنابراین هرچه که از او به ظهور می‌رسد؛ یعنی مهر و قهر، جنگ و صلح، دوستی و دشمنی، نیکی و بدی، اختلاف عقاید و مسالک، ریشه‌ای جز وهم و خیال ندارد.

به عنوان مثال، ریشه واقعی سوء رفتارها در دریافت‌های غیر واقعی آدمی و جریان ذهنی اوست و نمونه بارز آن، جنگ و کشتار در اثر پنداری به نام کشورگشایی است؛ پس جهانی بر خیالی روان است؛ یعنی نفس اکثر مردم بر اثر غلبه عالم حس و درک جزئی آن، چنان مقید به قوانین عالم ماده شده است که برای آنان رهایی از این قید و توجه به حق کاری غیر ممکن می‌نماید؛ بنابراین خیال و ادراک جزئی ایشان تحت تأثیر غلبه ظلمت سرشت طبیعی از حقایق انحراف دارد؛ البته بر اولیا نیز خیال مستولی می‌شود و می‌تواند حجاب راه آنان گردد؛ اما خیالی که بر این بزرگان استیلا می‌یابد، تجلی حق به صفت و اسم جمال است که در آن حال عارف با سیطره جمال، به هیجان می‌آید و با تجلی اسم قهار، عقل وی مقهور و متحیر می‌گردد؛ زیرا جمال بدون جلال تحقق ندارد و در سیر فی الله که نهایی ندارد، کامل و اصل باید که از پرده‌های اسما و صفات بگذرد و در عالی‌ترین مرتبه از مراتب کمال، حق را در ماورای حجاب‌ها شهود کند که آن را تجلی ذاتی نامند.

شاه، شخصاً به پیشواز پیر رفت و به سبب سرشت پاک و به موجب اتّصالی که جان پاکان با یکدیگر دارد، پس از دیدار او، این نکته مهم را دریافت که جوش و خروش و بیقراری‌های وی برای دیدار این پیر معنوی و رسیدن به عشق حقیقی بوده است، نه عشق مجازی کنیزک؛ اما واقعیت این است که در این دنیا یا عالم محسوس، اسباب و علل عوامل بروز پدیده‌های دیگرند و درک این حقیقت، مستلزم آن رنج‌ها و بیقراری‌ها بوده است.^۳ به سبب ادب و انکساری که شاه نسبت به پیر روحانی ابراز داشت، مولانا در میان داستان به

۱. وهم و گمان: به غلط تصوّر کردن، پندار.

۲. عالم امکان: عالمی که قائم به ذات نیست، ممکن‌الوجود است و «هستی موهومی» دارد.

۳. بیان سلسله اسباب که با لطف حق، درد و رنج می‌تواند وسیله رسیدن به حقیقت شود.